

■ En països en los que no existe libertad, ¿qué tipo de «libertades» deberían existir para ese consenso social básico: libertad religiosa, de expresión, de prensa?

■ Todas esas, además de la libertad de asociación y la libertad en todos los asuntos relacionados con las relaciones íntimas. Por ejemplo, liberarse de leyes que regulan la conducta sexual, excepto aquellas relacionadas con la violación de derechos.

■ ¿Qué opina de la polémica europea sobre el velo islámico? ¿Y sobre el burka?

■ Creo que todos los argumentos para prohibir o penalizar el uso del burka o del velo islámico se limitan a señalar a una minoría, cuando también deberían analizar y criticar prácticas similares dentro de la cultura dominante. Por ejemplo, la idea de que el burka hace de las mujeres objetos. Debería considerarse igualmente prácticas propias de nuestra cultura dominante, desde la pornografía hasta la cirugía estética, que también implican tratar a las mujeres como objetos que los hombres usan y controlan.

■ ¿La comunidad internacional debe intervenir cuando, como ocurrió en Afganistán con los talibanes —y continúa ocurriendo hoy en algunas zonas del país—, se excluye a la mujer de la educación, en algunos casos utilizando la violencia?

■ Desde luego. La educación es un derecho fundamental, y la comunidad internacional debe intervenir para asegurar que las niñas puedan acceder a ella en igualdad de derechos y condiciones. Estados Unidos debió haber apoyado la educación de las mujeres en Pakistán hace mucho, mucho tiempo. Quizá si lo hubiesen hecho la situación actual del país no sería la misma. Por desgracia la política exterior se centra casi exclusivamente en la seguridad nacional, no en la educación.

■ ¿Cuál es el reto del feminismo en Occidente? ¿Y en los países menos desarrollados o pobres?

■ Quizás el mayor reto para la mujer sea tener la libertad suficiente como para diseñar nuestra propia vida como nosotras queramos. Esto implica, como mínimo, tener acceso a la educación y al trabajo en igualdad de condiciones. También a la participación política, sin olvidar la lucha contra la violencia doméstica y sexual, la que sigue siendo grande en países ricos y desarrollados.

■ Viene de un país, los Estados Unidos, que está a punto de elegir presidente. ¿Cómo valora la presidencia de Obama?

■ ¿Cuáles han sido sus luces y sus sombras?

■ Espero que Obama logre ser reelegido, aunque creo que en algunos momentos no ha sabido defender ni comunicar adecuadamente el por qué de sus políticas, al contrario que, por ejemplo, Franklin Delano Roosevelt. En algunos momentos incluso ha dado armas a una oposición, a mi juicio, bastante intransigente. Aún así, y aunque espero que gane, su política educativa me ha decepcionado. Arne Duncan —el secretario de estado de Educación en la Administración Obama— es un tecnócrata al que nunca le han interesado las artes o las humanidades, ni se ha preocupado por ellas. Sin embargo, aquí en Chicago, nuestro nuevo alcalde, Rahm Emanuel, que fue jefe de gabinete de Obama en la Casa Blanca, sí ha anunciado un nuevo programa de apoyo y fortalecimiento de las artes en la educación obligatoria. Trabaja con personalidades de la cultura como el violonchelista Yo-Yo Ma o la soprano Renée Fleming, y otros grandes artistas. Sinceramente, me ha sorprendido, y hasta cierto punto emocionado, porque era justo lo que necesitábamos. Aplaudo su sabiduría. Emmanuel fue bailarín en el Sarah Lawrence College, y entiende perfectamente todo lo que las artes pueden ofrecer. Obama, que tuvo una buena formación en humanidades, debería entenderlo también.

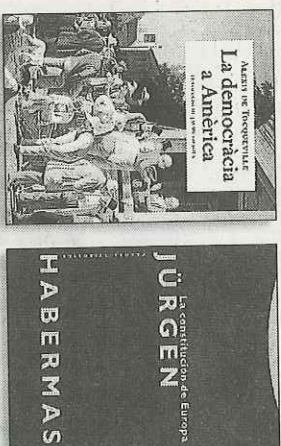
Malgrat que separats per 175 anys, Tocqueville i Habermas comparen els processos constituents d'Amèrica i d'Europa com en un joc d'espills. Els conceptes de federalitat, confederalitat, unitat i autonomia són ben presents als dos textos.

Tocqueville/Habermas Més igualtat i més dret

Filosofia

POR FRANCESC JESÚS HERNÁNDEZ I DOBON

■ La casualitat ha posat en les meues mans al mateix temps dues obres que, encara que estan separades per 175 anys, semblen temerament mútament: *La democràcia a Amèrica* (publicat per primera vegada en català per Riurau editors, amb una acuradíssima traducció i edició de Jaume Ortola) i el recentíssim i important assaig de Jürgen Habermas *La constitució d'Europa* (publicat en castellà per l'rotta, poques setmanes després que apareguera l'edició original en l'editorial Suhrkamp). Una lectura en paral·lel de les dues obres sembla ben profitosa. D'una banda, una obra gruixuda, la d'Alexis de Tocqueville, que aparegué en dos volums en 1835 i 1840; d'una altra, un llibre urgent, el de Habermas, que integra articles publicats als darrers anys i un assaig central redactat fa poc temps, amb referències als darrers esdeveniments econòmics i polítics de la UE. Malgrat la distància temporal o la diferència del format, els dos llibres tenen en comú que despleguen el seu argument sobre Amèrica i Europa, respectivament, a partir del referent de l'altre continent. El llibre de Tocqueville podria anomenar-se perfectament *La*

ALEXIS DE TOCQUEVILLE
La democràcia a Amèrica
RURAU EDITORS 2011

JÜRGEN HABERMAS
La constitució d'Europa
EDITORIAL TROTITA, 2012

constitució a Amèrica, en referència a Europa, i el de Habermas, La democràcia a Europa, en referència a Amèrica. En els dos casos es comparen els dos processos constituents: el dels EE. UU. front a la Revolució Francesa, en un cas, i en relació al procés constituent de la UE, en l'altre. Qüestions com ara la federalització o la confederalització, la unitat i l'autonomia, són ben presents als dos textos.

En el cas de Tocqueville, la comparació entre la democràcia que descriu als EE. UU. i el règim francès ha de servir, pensa l'autor, a una política conforme al temps: «Cal una ciència política nova per a un món completament nou», diu, tot determinant la seua intenció bàsica. Alexis de Tocqueville escriu per il·lustrar el públic francès, i fins i tot sembla escèptic de què els seus escrits arriben a Amèrica del Nord. També Habermas parla d'Europa fent servir el contrapunt dels Estats Units d'Amèrica. Allà trobem un model de debat constituent relacionat amb les urgències del temps present. Així, escriu l'autor de l'Escola de Frankfurt: «Els EUA van a eixir emfoblits de la doble crisi actual. Però continuen sent, per ara, la superpotència liberal i es troben en una situació que els permet revisar a fons la seua comprensió neoconservadora d'ells mateixos com un benefactor mundial paternalista. [...] Als EUA no els interessa només abandonar la seua postura contraproduent front a les Nacions Unides, sinó també posar-se al cap d'un moviment de reforma».

En cert sentit, podria semblar que el rousseauista i aristocràtic Tocqueville i el kantà i socialdemòcrata Habermas, contemplen amb ulls d'admiració el procés sociohistòric que esdevé davant d'ells, allò que podríem resumir com el moviment cap a la igualtat i la seua progressiva (i progressista) *juridificació* (o *dretificació*, fent servir el neologisme habermas-

sià), i a l'inrevés, el procés de juridificació com el canvi cap a la igualtat. Alexis de Tocqueville ho diu en el comentament mateix de l'obra: «[...] a mesura que estudiava la societat americana, veia cada vegada més en la igualtat de les condicions el fet generador del qual semblava provenir cada fet particular, i el retrobava incessantment davant meu com un punt central al qual anaven a parar totes les meues observacions». (p. 11). També Habermas pretén: «Inscriure la unificació europea en el context a llarg termini d'una juridificació [Verrechtlichung] i una civilització [Zivilisierung] democràtiques del poder estatal». (p. 11) I més endavant afegeix: «Una juridificació desplega una força no només racionalitzadora, sino també *civilitzadora* en la mesura en què despulla el poder estatal del seu caràcter autoritari i, gràcies a això, canvia l'estat d'agregació d'altal polític mateix». (p. 44)

Podem pensar que no és el moment de teories, agobiat pels riscos actuals. Habermas contesta, i les seues paraules també podrien ser subscries per Alexis de Tocqueville: «El debat actual s'ha estretat en direcció dels exíxides immediates de la present crisi bancària, monetària i d'endeutament, i amb això ha perdut de vista la dimensió política; per altra banda, conceptes polítics eronims impedeixen adequar la mirada cap a la força civilitzadora de la juridificació democràtica, amb això, cap a la promesa vinculada des d'un principi amb el projecte constitucional europeu». (p. 40) En definitiva, la democràcia a Amèrica i la constitució d'Europa o a l'inrevés, la constitució d'Amèrica i la democràcia a Europa, i cadascuna d'elles mirant-se en l'espill de l'altra.

Hom podria parlar de la importància de *La democràcia en Amèrica* en relació a la tradició rousseauiana, i seria de profità comparració entre les seues tesis i les de Immanuel Kant o, millor encara, les d'Auguste Comte. O també del valor de l'obra com a precedent dels vehements passatges del *Manifest del partit comunista*, en els quals Karl Marx parla de la transformació del món que ha operat el capitalisme, o dels estudis de Max Weber sobre la relació entre les creences religioses i el desenvolupament del capitalisme (mitjançant una profusa noció «d'esperit» que ja trobareu reiteradament en aquestes pàgines). O també de l'assumpció que Habermas fa, amb un cert aire d'indignat, de les tesis sobre el reconeixement del seu deixeble A. Honneth, i no poques referències a Benjamin. Amb tot, el mèrit principal de les dues obres està en la vehemència amb què enuncien l'imperatiu fonamental: igualtat i dret, dret i igualtat.